

UYGULAMALI SÖYLEM ANALİZİNDE TRANSKRİPSİYON ARACININ AMACA BAĞLI OLARAK UYGULANABİLİRLİĞİNİN TARTIŞILMASI VE ÖRNEKLER ÜZERİNDE SOMUTLAŞTIRILMASI

Yard. Doç. Dr. Olcay ERÇÖÇEN

*Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Üyesi*

ÖZET

Bu çalışma Almanya örneğinde uygulamalı söylem çözümlemesi çalışmasıdır. Amaç, söylem çözümlemelerinde transkripsiyonun hedefe bağlı olarak ne derece kullanılabilirliğini araştırmaktır. Uygulama kısmında, aynı örnek üzerinde amaçsız ve amaçlı olmak üzere iki farklı transkripsiyon gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırma bu iki transkripsiyon üzerinde yapılmıştır. Böylece transkripsiyonun hangi durumlarda daha verimli uygulanabileceği araştırılır. Bu çalışmada ayrıca benzer çalışmalar sırasında gündeme gelebilecek konular ve temel düşünceler de sınıflandırılmıştır. Bu konular kıstaslardır. Kıstasların açıklamalarında transkripsiyonun kullanım zorluğu da belirtilmiştir. Böylelikle bunun gelecekteki benzer çalışmalara katkıda bulunabileceğine inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Söylem çözümlemesi; transkripsiyon aracının uygulanabilirliği

ABSTRACT

This study is a applied discourse analysis which is based on those applied in Germany. The aim is to investigate whether the transcription method could be used due to the study objective in discourse analyses. In application section, two different kind of transcription either having a goal or without a goal have been carried out on the same sample. Comparison has been accomplished on those two kind of transcriptions. So that, it is investigated in which situations that the transcription would be applied more productively. Topics and basic thoughts that would occurred during the similar studies have been also classified. These topics are criterions. The difficulty in usage of transcription has also been noted during explanations of the criterions. Therefore, it is belived that this would be helpfull for smiiar future studies.

Key Words: Discourse analysis; appropriateness of transcription tool.

Konuşma veya diyalog analizi çalışmalarında incelenen malzeme doğal konuşma dilidir. Doğal konuşma dilinin incelenmesi ise, toplumsal etkileşim içinde konuşulan dilin çözümlemesidir. Bu tür araştırmalar, araştırma amacına göre genel dilbilim, uygulamalı dilbilim, toplumdilbilim, dil psikoloji, dil felsefesi ve iletişimbilim gibi birçok disiplinler arası çalışmalara ait yöntemleri kapsayabilmektedir.

GİRİŞ

Bu çalışma Almanya örneğindeki uygulamalı söylem çözümlemesinden hareket eder ve bu yöntemdeki en önemli araç olan 'transkripsiyon aracının' uygulanabilirliği üzerinde düşünür. Söylem çözümlemesinden söz edilince, söylem kavramının hangi bağlamda ve anlamda kullanıldığı önem kazanır. Bu nedenle öncelikle doğal konuşmaların çözümlenmesi olarak söylem kavramının irdelenmesi gerekmektedir. Çalışmanın Almanya örneğindeki sözlü dil araştırmalarına dayanması dolayısıyla, gerektiği ölçüde bu yöndeki çalışmalardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın genel bir amacı da vardır. Benzer söylem veya konuşma çözümlemelerinde gündeme gelebilecek konu ve düşüncelere yer verir. Bu konular genel başlıklar halinde sınıflandırılmıştır. Çalışmada genel başlıklara 'kıstas' denilmiştir. Kıstaslar çalışmanın amacına bağlı alt konu ve farklı düşüncelerdir. Çalışmada her kıstas çalışma amacına ve çalışma konusuna göre irdelenir; bu kıstaslara yönelik yapılabilecek transkripsiyonlarda karşılaşılabilecek zorluklar belirtilmeye çalışılır. Böylece gelecekteki benzer çalışmalara basit bir "amaç-konu sınıflandırması" sunulmuş olur.

Doğal dil araştırmalarındaki transkripsiyona dayalı yapılan çözümlemelerde, çalışma amacının belirlenmesi önemlidir. Çalışma uygulamalı ve karşılaştırmalı bir çalışma olarak, çalışma amacının transkripsiyonun uygulanabilirliğini nasıl etkilediğini ortaya çıkarır. Bunun için öncelikle amacı belirlenmemiş bir transkripsiyon örneği Almanca ve Türkçeye uygulanır. Daha sonra yine aynı Almanca ve Türkçe örnek üzerinde amacı belirlenmiş bir transkripsiyon uygulanarak, ilk uygulama ile karşılaştırılır.

Böylelikle transkripsiyon aracının hangi uygulamada daha verimli olabileceği gösterilmiş olur. Uygulama örneği bir Almanca ve benzer bir Türkçe örnekten seçilmiştir. Böylece farklı dile uygulanması durumunda dahi, örneklerin dili değişse de, sonucun değişmeyeceği belirtilmiş olur.

I.0. SÖYLEM KAVRAMININ KAPSAMI, SÖYLEM ÇALIŞMALARININ GELİŞİMİ VE ALMANYA ÖRNEĞİNDE UYGULAMALI SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ YÖNTEMİ

Söylem (Diskurs; discourse) sözcüğü anlam açısından geniş kavram alanına sahiptir. Birçok bilimde ve çalışmada kullanıldığı yere ve bakış açısına göre, kavramın alanı anlam bakımından daraltılıp genişletilebilir. Bu da genel bir tanımlamayı zorlaştırır. Diğer taraftan her çalışma kavrama bakışını da belirtmelidir. Çünkü söylem sözcüğünün hangi alana göre anlaşılması gerektiği belirtilmemiş bir çalışma, sunum veya bildiride zaman zaman konu gerçek hedefinden saparak, kavramı konu yapabilmektedir. Bunu engellemek amacıyla burada öncelikle söylem kavramına yer verilmiştir. Daha sonra söylem çözümlemesi yöntemi olarak hangi yöntemin temel alınacağı belirtilmiştir. Bu iki durumun ortaya konulması bu çalışmanın anlaşılması bakımından önemlidir.

1.1. SÖYLEM KAVRAMI

Dilbilimsel söylem çalışmaları açısından kavram ele alındığında, Berke Vardar'a göre söylemin şu şekilde tanımlandığı görülür:

“1. Söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı. 2. Sözce; bir ya da birçok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiri. 3. Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce. Z.S. Harris’in tümceleri de öbür birimler gibi dağılımsal açıdan incelemeye başlamasıyla dilbilimin önünde yeni bir alan (söylem çözümlemesi) açılmıştır.” (Vardar, 1998: 188)

Vardar (1998) ‘Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde söylemi *söz* olarak tanımlamış, fakat daha sonra sözü açarak ‘*konuşan bireyin kullanımı*’ şeklinde kavramın anlamını genişletmiştir. Yukarıdaki tanımlarda kavramı *söz*, *sözce* ve *bildiri*; *tümcenin içinde yer alan sözce* olarak açıklamaya çalıştığı görülür. Söylem kavramının tümce, sözce ve söz, üç farklı sözcük ile bağıntılı olan açıklanmaya çalışılması daha sonraki yıllarda, Günay’ın (2004) bu üç kavrama açıklık kazandırması ve söylemin anlamsal kavram alanını çizmesiyle netlik kazanır:

“Tümce en azından çekimli bir eylem içeren sözdizimsel bir biçimdir. Sözce ise belirli bir durum içinde, sözceleme öznesi tarafından sözceleme durumu içinde üretilir. Bir tek ünlem belirten sözcük, bir tümce, paragraf, bölüm ya da koca bir kitap sözce olarak değerlendirilebilir. Ancak her türlü anlatımın bir sözceleme durumunu belirtmesi gerekir. Sözce yerine göre tek bir sözcük, bir tümce ya da tümcelerden oluşmuş bir gruptur. (...) Saussure’den sonra söz yerine söylem terimini kullananlar çok olmuştur. Emile Benvenist’e göre söylem dilin bir özne tarafından kullanılmasıdır, yani oluşturulmuş sözcenin üretim ve aktarım aşamasını üzerine alan bir özne tarafından bildiri olarak aktarılmasıdır. (...) Söylem kavramını sözce anlamında kullananlar vardır. (...) Ancak sözce, sorumluluğu üzerine alan bir özne tarafından aktarılması ile söyleme dönüşür. Yani üretilmiş bir bildiri yoksa orada söylemden bahsedemeyiz.” (Günay, 2004:169-170)

Söylemin tanımlanması çabalarında, Günay’da görüldüğü üzere, önemli olan (1) üretilmiş bir bildirinin olması ve (2) bunun bir özne tarafından aktarılmasıdır. Bu çalışmada da dilbilimsel açıdan, bu iki düşünceye göre söylemin anlamına bakılmaktadır.

Söylem kavramının farklı bilimlerdeki (örneğin toplumdilbilim, toplumbilim, kültürbilim vb.) anlamına dönük tanımlama çabalarına da yer vererek, kavrama bakışın bilimden bilime ve çalışmanın amacına göre nasıl farklılaşabileceğini tespit etmek mümkündür. Bunlardan bazı tanımlar şöyledir:

“Bir konuşmacı ile dinleyiciyi ve konuşmacıda diğerini bir şekilde etkileme niyetini varsayan her (yazılı veya sözlü) ifade (E. Benveniste, 1971). Herhangi bir kültürdeki algılama şemalarını, dili ve bilgiyi tekbiçim olarak denetleyen kültürel bir kod (Foucault, 1072). M. Foucault’ya göre söylem bir ibareler dizisi olmaktan öte bir şeydir. Toplumsal maddiliği ve ideolojik özgüllüğü vardır ve her zaman iktidarla üst üste binmiş durumdadır. (...) Bir konu alanı, toplumsal bir mekan ve özgül bir toplumsal kümenin çıkarlarının desteklenmesi (Fiske, 1988) Yazılı ve sözlü olan her şey; ve diyaloga veya söyleşmeye davet eden her şey. (Agger, 1990) (...) Althusser, bilimsel söylem (kuramsal söylem) ile ideolojik söylemi ayırt eder. Bilimsel bir söylem, Gerekli bilgi sonucunu verecek ve konusuna uygun felsefi olarak temizlenmiş ‘kuramsal’ kavramlar dizisini oluşturmak zorundadır. İdeolojik söylemse ‘kapalı bir bilme uzamında’ iş görür, mevcut kavramların haklılaştırılmasına uygun konular üretir (Althusser ve Balibar,1970)” (Mutlu, 1998: 309-310).

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere çalışma önemine göre kavrama farklı yorumlar eklenebilmektedir.

Kocaman, 1998’de dilbilimsel olarak söylem çalışmalarına göre kavramı açıklarken, uygulandığı alana da dikkat çekerek kavramın

kapsamını açıklar: “Söylem çalışmaları iletişim olgusunu anlamak için dilden yola çıkarak dilin ötesine geçmeyi amaçlayan çalışmalardır. Kısaca kullanımdaki dilin incelenmesi(dir)” demiştir (Kocaman, 1998:101). Demircan, sözlü dil incelemelerine dönük dilbilimsel çalışmalar açısından söylem kavramını genel bir tanımla şu şekilde açıklar:

“Çok genel bir tanımla söylem: 1) açıklama, yönlendirme, tartışma, ... gibi belli iletişimsel bir amaca, 2) ilgili alan verilerinden uygun bir seçimle, 3) belli bir kimlik yapısı, biçimi, kurgusunu yansıtıp yansıtmadığı sürekli denetlenen 4) belli bir konuya, sözlü ya da yazılı metin kurgusuna, bağlama uygun yorum kurallarını gözetilen bir söz-dili kullanımınıdır” (Demircan, 2000: 24).

Bu çalışma söylem kavramını uygulamalı dilbilim çalışmaları, yani sözlü dilin söylem çözümlemesi açısından değerlendirir.

1.2. ALMANYA ÖRNEĞİNDEKİ UYGULAMALI SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ YÖNTEMİ

Bu çalışmada uygulamalı dilbilim çalışmaları içinde yer alan ve Almanya örneğindeki söylem çözümlemesi çalışmasından hareket eder. Burada Almanya örneğindeki çalışmanın nasıl olduğu sorusu gündeme geleceğinden, söz konusu çalışmalara kısaca değinmek gerekir:

Söylem çözümlemesi veya söylem analizi çalışmaları (Diskursanalyse) 1960’lı yılların ortasında Amerikalı Etnometodoloji sosyologlarının özel ve mesleki alanlarda kullanılan dili araştırması ile başlar. 1970’li yılların başında birçok sosyalbilime konu olur ve disiplinler arası bir anlayışla gelişmeye devam eder (bkz. Bußmann, 1990:189). 1970’li yıllarda lengüistik ve iletişimbilim alanlarında özellikle söz-eylemlerin karmaşık yapılarının anlaşılması ve çözümlenmesi için geliştirilmiştir (bkz. Steiger,

2001:5). Teknolojiyle birlikte teknik kayıt cihazlarının da gelişmesine paralel olarak, söylem çalışmaları zamanla araştırmacının kendi ürettiği yapay konuşma diyalogları bırakılarak, doğal konuşma dilinin incelenmesi halini alır. Artık gerçek konuşmalar incelenmeye başlar ve amaç doğal konuşma dilinin işleyişinin ortaya konulması olmuştur. Doğal ortamdaki diyaloglar zamanla araştırmaya girilmiş ve Almanya’daki örnekte olduğu gibi uygulamalı söylem analizi çalışmaları giderek daha organize çalışmalar şeklinde yürütülmüştür.

Bu çalışma Almanya’daki çalışmadan hareket eder. Buradaki gelişmeler takip edilirse, 1987 yılında Almanya’da uygulamalı konuşma analizi (Angewandte Diskursforschung) çalışma grubunun oluşturulduğu görülür. Bu grup o zamana kadar disiplinler arası ve çok yönlü olarak yürütülen çalışmaları düzenli ve organize bir bilim olarak sınırlar ve geliştirir. Almanya’daki çalışmaların amacı özellikle doğal-iletişimsel eylemin çözümlemesi ve değerlendirilmesi şeklindedir ve yöntem olarak sözlü dilin yazılı dile aktarılması yeniden inşa edilerek (transkripsiyon) araştırılmasını kapsar. Çalışmaların kuramsal temelini doğal konuşmadaki iletişimsel eylemin yazılı dile aktarılması yeniden inşası ve bu şekilde yapısının ve organizasyon prensiplerinin ortaya konulması oluşturur (bkz. Brünner, Fiehler ve Kindt, Band I, 2002:7-8). Uygulamalı söylem analizi/ çözümlemesi veya konuşma/diyalog analizi olarak Almanya’da 1985’ten itibaren uygulamalı dilbilim içinde bir alt-bilim olarak yerini alır (bkz. Brünner ve Fiehler, 1998a: 14). Ampirik/deneysel ve uygulamalı bir çalışma olan uygulamalı söylem çözümlemesi çalışması için dilin işleyişi ve yapısı önemlidir. Onu önceki yapısal, işleyişsel ve toplumdilbilimsel dil kuramlarından ve çalışmalarından ayıran ise dilin doğal etkileşim akışı içinde analiz edilmeye yönelik olmasıdır (bkz. Selting ve Couper-Kuhlen, 2000: 80). Konuşulan sözlü ve sözsüz dili doğal etkileşim akışı içinde ele almak, elbette yazılı dilin metindilbilimsel analizinden daha farklı kuram ve

yöntem gerektirecektir. Almanya (Brüner, Fiehler ve Kind) örneğindeki çalışmalar öncelikle kurum içi anlaşmazlıkların giderilmesi amaçlı ve iletişimin öğretilmesine dönük çalışmalar olmuştur:

“Çalışmaları önceki çalışmalardan ayıran en önemli uygulaması şu ikisidir; (1) gerçek sözlü iletişimin kaydedilmesi, neredeyse birebir yazılı taslağının kâğıda dökülerek analiz edilmesidir. Bu yöntem sonucunda iletişim sorunsalını saptamak, sorunsala ilişkin genel model oluşturmak amaçlanmaktadır; (2) iletişim sorunsalının farkına vararak, doğruluğu saptanmış alternatifleri antrenmanlarla alışkanlık haline getirmektir. Bu şekilde iletişimin öğretilmesi hedeflenmiştir. Diyalog analizi günlük hayatta veya kurumlarda – iş hayatı gibi- iletişim bozukluklarının düzeltilmesi, iletişim problemlerinin farkına varılıp düzeltilmesi gibi amaçlar üstlenmiştir.” (Erçöçen, 2005: 47)

İletişimin öğretilebileceği düşüncesinden ve amacından hareketle çalışmalarda yöntemle ilişkin şu basamaklar esastır:

1. Gerçek konuşmaların cihazlarla kaydedilmesi,
2. Kaydedilen konuşmaların yazıya dökülmesi, ki buna transkripsiyon denilmektedir. Transkripsiyon aracı, amaca göre, sözlü dilde kullanılan her türlü bölme, kesme, konuşma akışı, iç içe geçen konuşmalar, hareketler, vurgular, mimikler, tonlamalar, gibi her türlü dil-eylemin yazıya dökülmesi anlamına da gelebildiğinden çalışmaların şüphesiz en zor kısmını oluşturmaktadır (bkz. Schneider, 2001: 23).
3. Transkripsiyon ile yazıya dökülerek somutlaştırılan veri analiz edilir/ çözümlenir. İletişimi bozan veya zorlayan kısımlar tespit edilir. Burada şüphesiz araştırmacının yorumu da devreye girer. Yani doğal konuşmacıları değerlendiren ve onların konuşma akışını yorumlayan üçüncü bir kişinin varlığı ve konuşmayı değerlendirmesi söz konusudur.

Analizcinin görevi iletişimi bozan veya zorlayan faktörleri genel olarak tespit etmek ve ortaya çıkarmaktır.

4. Eğer iletişimin düzeltilmesine yönelik çalışılıyorsa, tespit edilen iletişimi zorlayıcı veya bozucu faktörlere alternatif konuşma örnekleri sunarak, zorlamadan ve antrenmanlarla konuşmacıya önerilenlerden biri veya bir kaçını alışkanlık olarak kazandırmak hedeflenir (bkz. Fiehler, Band 2, 2002: 31-32).

Yukarıda belirtilen bu çalışma basamakları iletişimi aksatan veya bozan konuşmanın tespiti ve kişilere iletişimin öğretilmesi konusundan hareket eder. Söylem çözümlemesi veya konuşma analizi ile uğraşanlar tabii ki farklı yönlerde ve farklı amaçlara göre doğal konuşmaların söylem çözümlemesini gerçekleştirebilirler. Ancak bu durumda çalışma basamaklarının çalışma amacına göre yeniden düzenlenmesi gerekecektir. Fakat bu kuramı (1, 2 ve 3. basamak) uygulayanlarda her zaman temel yöntem aynı kalmaktadır. Yani Almanya örneğindeki doğal konuşmaların konuşma analizi veya çözümlemesi çalışmaları çok yönlü ve değişik gibi gelse de temelde birçok araştırmacı bu üç ortak uygulamada bulunur: (1) Doğal konuşmanın kaydı, (2) transkripsiyonu ve (3) verilerin analizi.

Uygulamalı söylem analizi açısından transkripsiyon, bir konuşmada belli bir süre içinde geçen iletişimsel eylem verilerinin incelenmek amacıyla somutlaştırılması anlamına gelir. Yani veriler kaydedilir ve transkripte edilir. Araştırmacılar için en büyük zorluk konuşmaların transkripsiyonu ve verilerin araştırmacı tarafından analizi sırasında oluşmaktadır. Verilerin tam transkripsiyonu oldukça zahmetli ve zor bir iştir. Transkripsiyon işaretleri ise her uygulamalı söylem araştırmacısı için farklı olabilir. İşaretler konusunda bir kesinlik yoktur, fakat her araştırma transkripsiyonda kullandığı işaretlerin ne anlama geldiğini çalışmasında vermektedir.

Terim olarak "transkripsiyon işaretleri" sözcüğüne ise öncelikle dilbilimde, Fonetik (Phonetik) çalışmalarında rastlanılır. Fonetik için transkripsiyon, IPA'nın (International Phonetic Association) her bir sesin karşılığı olan, yazı dilindeki ses karakterleridir. Kapsamlı sözlüklerde bunlara, sözcüğün okunuşuna yönelik bilgiler olarak, rastlanılır. Transkripsiyon sözcüğü Türkçeye "Çeviribilim Terimcesi" (bkz. Berk 2005:108) kitabında «çeviriyazı» olarak verilmiştir. Fakat Uygulamalı Söylem Çözümlemesi araştırmaları için «transkripsiyon» sözcüğü; her türlü ses, eylem ve hareketlerin, yani iletişim durumu ve öğelerinin gösterilmesini sağlayan işaretler olduğundan, bu çalışmada İngilizce ve Almancada olduğu gibi Türkçe'ye «transkripsiyon» olarak çevirmenin daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Çalışmada transkripsiyon yönteminden kısaca bahsedildikten sonra, çalışmayı ilgilendiren ve çalışmanın asıl hedefi olan uygulamalı söylem çalışmalarında konu ve amaç bakımından akla gelebilecek en genel kıstasları tespit etmenin önemli olduğu düşüncesiyle çalışmada buna yer verilmiştir.

II.0. SÖZLÜ VE SÖZSÜZ KONUŞMALARIN SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİNDE GENEL SAYILABİLECEK KISTASLARIN KONU VE ÇALIŞMA AMAÇLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Konuşma analizi (Konversationsanalyse) sosyal organizasyonlarda kullanılan sözlü ve sözsüz konuşmaların, yani doğal ortamdaki iletişimsel etkileşimin (kommunikativer Interaktion) biçimsel/formal prensiplerini ortaya çıkarmayı hedefler. Doğal durumdaki iletişimsel etkileşimin detaylı analizidir. Günlük sosyal alandaki her türlü iletişimsel etkileşim inceleme verisi olabilmektedir. Bu tür araştırmalarda genelde farklı konuşmacıların

kişilikleri ve konuşma tarzları araştırılmaz, ya da asgari düzeyde tutulur. Bu durum şu şekilde ifade edilir: "Bu esnada araştırılan ve çoğunlukla sözlü iletişime dayanan etkileşimler konuşanların kişisel-psikolojik özellikleri dikkate alınarak analiz edilmez. Bu araştırmalarda daha çok konuşma örneklerinin sosyal tipik özellikleri ile ilgilenilmektedir. Bunlara «genel, kurumsallaşmış konuşma örnekleri olarak bakılır ve farklı konuşmacılarla veya sosyal bağlarla daha az ilgilenilir» (ILMES- Internet-Lexikon, 28.8.2007: 1). Araştırma amacı önemlidir. Bu tür çalışmaları genellerken, araştırma amacına göre değerlendirmek gereklidir. Genel amaçlardan kastedilen, bu tür çalışmalarda ilk akla gelebilecek araştırma konularıdır veya çalışma sırasında oluşabilecek düşüncelerdir. Bu konular tabii ki çoğaltılabilir. Fakat bazı temel saptamaları sıralamak da mümkündür. Temel saptamalar diyebileceğimiz, çalışmalarda gündeme gelebilecek olası konular, belli başlıklar altında sıralanacaktır. Bu başlıklara (A, B gibi) ve altında yer verilen rakamlara (1-,2- gibi) kıstas denilmiştir. Kıstaslar, her türlü uygulamalı çalışmalarda gündeme gelebilecek konular olarak, araştırmayı etkileyebilir. Aşağıda belirtilen her bir kıstas açıklanmıştır. Ayrıca bu çalışma için önemli görülen transkripsiyon aracının uygun kullanımı ve uygulamalı çalışmalar açısından değeri (italik yazı karakterleri ile) belirtilmiştir.

A) EĞER ARAŞTIRMA KONUSU BELLİ KİŞİLERLE VEYA BELLİ SOSYAL GRUP İÇİNDEKİ KİŞİLERLE İLGİLİYSE ŞUNLAR ÖNEM KAZANIR:

I- Konuşan kişiler: Konuşan kişilerin psikolojik durumları, tarzları gibi iletişimsel rolleri, imajları, üstlendikleri mesleki kimlikleri gibi kişisel pozisyonlarına dönük durumlar çalışmada yer alabilir. Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı üzere konuşma çözümlemeleri prensip gereği, konuşan kişileri çoğu zaman çalışma amacı dışında tutar veya çok mecbur kalındığında asgari

düzye de yer verir. Ancak bu durumlar çalışmada önceden belirtilir.

2- Sosyo-kültürel aitlik: Konuşan kişilerin ait oldukları kültür, alt kültür (Subkültür) gibi gruplar konuşma çözümlemesi çalışmalarında, eğer çalışmanın amacı dâhilinde değilse, yine asgari düzeyde tutulur veya dikkate alınmaz. *Belli kişilerle ilgili ve sosyal gruba yönelik araştırmalar uygulamalı söylem çözümlemesinde pek gündeme gelmemektedir. Bu nedenle bu yönde araştırmalara pek rastlanılmaz.*

**B) EĞER ARAŞTIRMA KONUSU
KONUŞMA AKIŞI İÇİNDE SÖZLÜ
OLDUĞU KADAR SÖZSÜZ
EYLEMLERİN
ARAŞTIRILMASINA DA ÖNEM
VERİYOR VE BUNU GEREKLİ
KILIYORSA:**

Konuşma akışı, konuşma paslaşması (Sequenz) uygulamalı söylem analizi için vazgeçilmez ve en önemli kıstastır. Burada dikkat edilmesi gereken sözsüz eylemler ve sözlü eylemler transkripsiyonda gösterilirken, sözlü konuşmaların tam gösterilmesi gerektiği, sözsüz eylemlerin ise çalışmanın amacına bağlı olarak belli miktarda gösterilmesi gerektiğidir.

3- Sözsüz eylemlerin araştırılması: Sözlü ve sözsüz konuşmaların analizi üzerine çalışmalarından biri olan Andre Hess, konuşmaların analizi yönteminde genel olarak tüm konuşmalarda izlenen «konuşma akışının» veya «konuşma paslaşmasının» (Sequenz) takibinin analiz edilmesi gerektiğinden bahseder. Sözsüz eylemler de (nonverbale Handlungen) sözlü eylemler gibi araştırılıp belli stratejilere göre sınıflandırılabilir. Bunun için iletişimi üç grupta incelemiştir. Bunlar:

-Sözlü (verbal) iletişim: Fonetik olarak seslerin çıkması, yani yalın konuşma durumudur,

-Sözsüz (non-verbal) iletişim: Fonetik olarak sesin değil, vücut dilinin incelenmesidir.

-Paraverbal iletişim: Fonetik olarak sesin çıkışı sırasındaki ses tonlamaları, vurgular, konuşma hızı, susma arası gibi özelliklerin yanı sıra beden hareketlerinin tümüdür.

Hess'in çalışmasında önemli olan söylem incelemesinin sözlü ve sözsüz yönüne dikkat çekilmesidir. Hess her ne kadar sözsüz iletişimi non-verbal ve paraverbal olarak ayırsa da farklı kaynaklarda rastlanılabildiği üzere bu çalışmada da paraverbal değerlendirmeye non-verbal değerlendirme aynı grup altında incelenecektir.

Sözsüz eylemler de sözlü eylemler gibi konuşma akışında gösterilmelidir. Ancak sözsüz eylemlere çok fazla yer verilmesi çalışmanın anlaşılmasına da zorlaştırmaktadır. Bu durum uygulama kısmında örnekler üzerinde gösterilmiştir.

**C) EĞER ARAŞTIRMA DİLİN İŞLEV
GÖRDÜĞÜ DURUM İLE
İLGİLİYSE ŞU DURUM
GÜNDEME GELEBİLİR:**

4- İletişim durumu veya ortamı: Gerçek konuşmaların yer aldığı iletişim ortamı veya iletişimin nasıl bir durum içinde yer aldığı belirtilmelidir. İletişim, ortamı içinde belli değere sahip olacağından, farklı durumlar içinde yorumlanması, konuşmaların farklı anlaşılmasına sebep olacaktır. *Bu tip çalışmalarda genellikle transkripsiyon kutularından önce iletişim durumu verilmektedir.*

D) EĞER KONU DAĞILIMI, KONU VE ALT KONULARA GEÇİŞ ARAŞTIRILIYORSA, BU DURUMDA ŞU DA ÖNEM KAZANIR:

5- Konuşma metninin konusu, yönelimi, alt konuları ve sonlandırılması: Konuşmacı hangi konu ile konuşmasına başlıyor, karşılıklı konuşmalar sürerken konu nasıl dallanıyor ve hangi alt konular gündeme getiriliyor? Konuşmaya başlama ve konuşmayı sonlandırma nasıl? Gibi araştırma sorularına cevap aranır. *Alt konulara geçişin amaç olması, transkripsiyonun uygulanması açısından sıkıntı yaratmaz, ancak uygulamalı çalışma açısından sıkıntı yaratabilir. Örneğin, çalışmada konu çok sık değişiyorsa, duygusal tartışmalarda olduğu gibi, alt konuların izlenmesi zor olabilir.*

E) EĞER DİLİN ANLAŞILMASINA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA YAPILIYORSA, O ZAMAN ŞU NOKTALAR DİKKATE ALINIR:

6- Bağlam (konuşmayı gerektiren amaç veya niyet nedir?): Hangi amaçla veya niyetle konuşulmaktadır, bu sorulara yanıt aranır. *Yine bağlamın araştırılması alt konulara geçişte olduğu gibi uygulamalı çalışmalar açısından zordur. Çünkü amacın çok sayıda ve hızlı değişebileceği de düşünülmelidir.* Konuşma metninin yapısında genel olarak şu özelliklerin olması beklenir:

- Amaç: Her konuşanın belli bir amaç-niyetle dinleyene konuşur. Her konuşan bununla birlikte aynı zamanda dinleyenin tepki göstermesi beklentisi içindedir.

- Konu: Her konuşmada belli bir konu dile getirilir. Belli bir konunun tartışılması sırasında da birçok yeni konulara olanak verilir.

- Konuşmaya başlama ve konuşmayı sonuçlandırma işlevi: Çoğu konuşmalarda genellikle konuya başlama ve sonuçlandırma girişimleri dikkat çeker. Bir konuşmada konuşmaya başlama ve konuşulduktan sonra sonuçlandırma söz konusudur. Konuşmaya başlama hitap, merhabalaşma vb. gibi girişlerle olduğu gibi sonuçlandırma da özetleme, kesme ve susma benzeri iletişimsel ve eylemsel özelliklerle olur.

7- Konuşmaların yorumlanması: Gerçek konuşma durumu ile bunu araştıran kişinin yeniden oluşturduğu konuşma durumu arasındaki fark, araştırma sırasında olayın zamanının değişmesi ve konuşanlar dışında araştırmacının yorumunun da katılmasıdır. Konuşma analizi sırasında konuşma analizcilerinin yaptığı eylem ile konuşmaya katılan eylemciler temelde aynı anlamlandırma sürecinde bulunurlar. Bu noktada oluşan fark gerçek konuşma durumu ile bunu araştıran kişinin kendi araştırma amacına bağlı yeniden oluşturduğu konuşma durumu arasındadır. Gerçek konuşma durumu (1) ile araştırılan gerçek konuşma durumu (2) arasındaki fark şudur; araştırma sırasında olayın zamanının değişmesi ve doğal konuşmacılar dışında araştırmacının yorumunun da işin içine girmesidir (Bkz. Hess, çevrimiçi 14.8.2007: 1).

Şematik olarak Hess'in düşüncesini gösterecek olursak, Hess bu konuda şu şekilde düşünür:

X Konuşması

(1) Gerçek konuşulan zaman	≠	(1) Araştırılan konuşulan zaman
(2) Gerçek konuşanlar ve yorumları	=	(2) Gerçek konuşanlar ve yorumları + araştıranın yorumu

Sözlü dilin söylem analizi çalışmalarında bulunan herkes öncelikle bu iki durumu dikkate alması gerekmektedir. Hess'e göre konuşma çözümlemesinde bulunan bir araştırmacının konuşmaları yorumu/anlamlandırması ile o anda konuşan kişilerin söylenenleri anlamlandırmasının aynı zihinsel anlamlandırma sürecine tabiidir (Bkz. Hess, çevrimiçi 14.8.2007: 1). *Araştırmanın kendi yorumlarına transkripsiyon kutusunda çok fazla yer vermesinin, konuşma akışının rahat anlaşılmasını zorlayacağı düşünülmektedir. Nitekim uygulama kısmındaki örnekler üzerinde bu durum somutlaştırılmıştır.*

F) EĞER DİLİN BİREYSEL KULLANIMI ARAŞTIRILACAKSA:

8- İletişim Stratejiler ve dolaylı- dolaysız söylemler: İletişim stratejileri her birey tarafından üretilebildiği gibi bireysel dil kullanımında süphesiz çok fazla rastlanılır. Konuşmalarda her duruma göre yeniden üretilebilir. Kişilerin dil kullanımına göre tercih ettikleri dolaylı ve dolaysız söylemleri hem üslup olarak, hem de iletişim stratejisinin bir parçası olarak görmek yanlış olmaz. İletişim stratejilerinin ve dolaylı-dolaysız söylemlerin kullanılması, anlaşılmanın sağlanması açısından olduğu kadar niyetin anlaşılması bakımından da önemlidir. İletişim stratejisinin anlaşılmasında gerçek ortamdaki konuşmacıların söylemleri yorumlaması ile araştırmacının stratejileri yorumlaması arasında fark olabilir. Bu durumda araştırmacı yorumunu neye dayanarak yaptığını belirtmelidir. Konuşulanların yorumlanması konusunda Hess yukarıdaki tespitte bulunur. Ancak stratejik konuşmalardaki niyetin anlaşılmasına dönük yorumlarda Hess'in görüşünden farklı görüşler ortaya konulabilir.

Schank ise, iletişim stratejileri üzerine yaptığı araştırmasında, temel söylem tiplerine göre stratejileri ortaya çıkartmaya çalışmıştır (Bkz.

Schank, 1981:256-237). Ancak bu çalışmada, stratejilerin her bir konuşma için farklı ve çok sayıda uygulanabileceği düşüncesiyle (her konuşmada yeniden üretilmesi ve yeni stratejilerin de geliştirilebilmesi dolayısıyla) konuşma stratejilerine yönelik çalışmanın zorluğuna dikkat çekilmiştir. Ancak burada Schank'ın çalışmasından hareketle belli başlı dört örnek gösterilerek, kastedilen iletişim stratejilerinden ne anlaşılması gerektiğini göstermekle yetinilmiş ve aynı zamanda hangi anlamda bir zorluk oluşturduğuna dikkat çekilmiştir:

Bir iletişim stratejisi olarak analogi metodu:

Geçmişte yaşanmış veya yaşanmamış bir olayın veya kurmaca bir hikâyenin anlatılarak, kendi iletişimsel amacının ortaya konulması stratejisi (Bkz. Schank, 1981: 256-237). Bir iletişim stratejisi olarak basamak basamak konuyu genelden özele somutlaştırarak, yavaş yavaş kişinin dikkatini istediğimiz belli bir noktaya çekerek, amaca ulaşma stratejisidir (Bkz. Schank, 1981: 238). Bir iletişim stratejisi olarak genelleştirme ve etiketleme: Karşıdaki konuşmacının konuşması daha bitmeden anlatılanı genelleme veya etiketlemedir. Bu sayede kişiyle aynı fikirde olduğunu göstererek, bu fikri genel bir fikirmiş gibi gösterebilmektedir (Bkz. Schank, 1981: 241). Bir iletişim stratejisi olarak kişinin bahsettiği konuya yabancı kalınmadığını göstermek: Kişiyi konuşurken zaman zaman onaylayarak ona güven kazandırma ve kişinin konuyu daha derin anlatmasını sağlama vb. stratejilerdir (Bkz. Schank, 1981: 241). İletişim stratejileri kişisel tercihlil dil kullanımlarıdır. Bu tip çalışmalar belli kişilerin dil araştırmasına yönelik sık kullanılan stratejileri araştırabilir. *Fakat genel anlamda iletişim stratejileri ile çalışmak ve bunları sınıflandırmak şimdilik oldukça zor görülen bir çalışmadır.* Aynı durum dolaylı ve dolaysız konuşma türlerinin kullanılmasında da söz konusudur. Bunlar da kişisel tercihlil dil kullanımı veya üsluptur. Dolaylı

ve dolaysız dil kullanımlarını iki grup altında irdeleyecek olursak, dolaysız, konuşma türlerinin amaçlarının, dolaylı konuşma türlerinin amaçlarına göre daha çabuk anlaşıldıkları ortaya çıkmaktadır. Genelde dolaysız konuşmalarda iletişim stratejilerinin kullanımı da dolaylı konuşmalara göre oldukça düşüktür. Örneğin, dolaysız konuşmalarda iletişimi kesme 'bu konuyu artık kapatalım' gibi ifadelerle dile getirilebilirken, niyet söze döküldüğünden, amaç açıktır. Oysa dolaylı söylemlerde durum daha farklı stratejilerle gerçekleşmektedir. Dolaylı ifadeler kullandığında, kişinin stratejisini anlamak için birçok yorumlamalara girmesi gerekebilir. Dolaylı konuşma, kullanıcıya birçok strateji sağlar. Bu durum kişiye kendi konuşma amacını saklama olanağı sağladığı gibi ortama uyma açısından güvenli ve temkinli bir olanak da sunar. Örneğin, eğer dolaylı yapılan bir iletişimsel eylem diğerleri tarafından yanlış anlaşılıp, kişi bundan dolayı kınanırsa, kınanan kişi yaptığı eylemin yanlış anlaşıldığı iddiası ile bir sonraki eylemde bunu yalanlayabilme fırsatını kullanabilir, böylece kendini haklılaştırabilir.

Dolaylı söylemler ve iletişim stratejileri genellenemez. Bu nedenle sınıflandırılması güç olduğundan söylemlerin analizleri de şüphesiz çok zor olacaktır. Ancak, bu eylemler toplum içinde bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde öğrenildiğinden, herkes tarafından bilinçli veya bilinçsiz olarak kullanılan genel kullanımların saptanması ve kültürel kıyaslama yapılması söz konusu olabilir. Ancak böyle çalışmalara bir takım sınırlandırmaların getirilmesi gerekir. Son derece zahmetli ve değişik sonuçlar verebilen çalışmalar olduğundan uygulamalı çalışmalarda pek önerilmemektedir.

9- Sözcük seçimi ve yabancı sözcüklerin tercih edilmesi: Sözcük seçimi kişisel dil kullanımıdır. Kişinin sözcük seçimini mensubu olduğu sosyal statü ve ait olduğu meslek grubu etkileyebilmektedir. Kişi sözcük seçiminde, yeni birtakım sözcüklerin kullanımını tercih edebildiği gibi, yabancı sözcükleri de tercih edebilir. Bunun

dışında mecaz, atasözü, kalıp sözler, özlü sözler, fıkra, anekdot anlatımı gibi ifadeleri de kullanabilir. *Kişisel dil kullanımı konuşanın özel tercihiine bağlıdır. Söylem çözümlemesi çalışmalarında ise genel dil kullanımları tercih edildiğinden, bu gibi araştırmalara sık rastlanılmaz. Fakat transkripsiyonun uygulanabilirliği açısından kolay çalışmalar olabileceği düşünülebilir.*

G) EĞER ÇALIŞMALAR KONUŞMALARIN KAYDEDİLMESİ GİBİ TEKNİK BİR KONU İÇERİYORSA:

10- Teknik Konu: Kayıt cihazının kullanımı ile ilgilidir. Kameranın objektifi konuşmaları hangi açıdan kaydediyor? Eğer video kaydı tek bir noktadan yapılıyorsa, sadece o karede görünen veriler kaydedildiğinden, diğer eylemler görülemeyebilir. Bu durumda verilerin somutlaştırılması işleminde ancak görülen veriye göre transkripsiyon söz konusudur. Yani teknik kaydetme sırasında kayıpların olması kaçınılmazdır, eğer bireylerin tüm eylem ve tutumları inceleniyorsa bu durum çözümlemeyi etkileyebilir. Bu durumda araştırmacının hangi amaçla veriyi o açıdan kaydettiğinin belirtilmesi gerektiği gündeme gelir. Araştırmacı konusunu sınırlandırmak zorunda kalabilir. Ya da araştırmacı verilerin kaydı için birden fazla açılardan aynı anda kayıt yapmak zorunda kalabilir. Ya da bilimsel çalışmaya objektiflik kazandırmak açısından araştırmacı çekim olayını günlük yayınlanan bir televizyon programına göre yaparak, video çekim işlemini neye göre yaptığını belirtmek zorunda kalmaz. Önemli görülen diğer bir nokta ise, programın doğal konuşmayı içeren bir konuşma olup olmadığı sorusudur. Tüm canlı yayın tartışma programlarının genel özelliği yüz yüze (face to face) konuşmalar olmasıdır. Fakat reklâm filmleri ve televizyon-sinema filmleri gibi filmlerde senaryo kurgulanır. Eğer uygulamalı söylem çözümlemesi çalışmaları doğal konuşma

metinlerini çözümlüyorsa, kurgulanmış konuşma metinlerinin incelemesi etik olmayacaktır.

Teknik konuların araştırılması ve kameranın her odak hareketinin yazılıp yazılmayacağına yönelik yapılacak transkripsiyon son derece güç olacak ve konuşma akışının anlaşılmasını da güçleştirecektir. Bu durum yine uygulama kısmındaki örneklerde somutlaştırılmıştır.

3.0. ALMANCA VE TÜRKÇE BİRER ÖRNEK KESİT ÜZERİNDE TRANSKRİPSİYON UYGULAMASI

3.1. TRANSKRİPSİYONDA KULLANILAN İŞARETLER

Almanca örneğe (A) ve Türkçe örneğe (T) denilmiştir. Almanca ve Türkçe örneklerin her ikisi de Alman ve Türk kanalında 5.9.2007 tarihinde yayınlanan programlardan kaydedilmiştir. (A), «Super RTL» kanalında Alman saati ile 22:30 da yayınlanan ve moderatörlüğünü Dirk Penwitz'in yaptığı «Voll Total» adlı programdan çekilmiştir. Bu programda, daha önce stüdyo ortamında canlı yayın olarak verilmiş alman talkshow programlarında (Bärbel Schäfer ve Oliver Geissen, Hans Meiser gibi talkshow moderatörleri) gündeme gelen ilginç kesitlere yer verilmektedir. Konuklar tanınmış kişiler değildir. Halktan kişilerdir. Araştırma kesiti ise «Voll Total» programının içinde yer alan «Bärbel Live» programından alınmıştır. Stüdyo konukları vardır. (T) ise Türk saati ile 23:45 dolaylarında «Cine 5»'te daha önce yayınlanmış ve tekrar yayınlanan «Konuşan Kafalar» adlı bir programdır. Stüdyo ortamında ve canlı yayında tanınmış kişilerle yapılan konuşmalara yer verilmiştir. Her iki kanaldan karşılaştırma ve transkripsiyon için seçilen programlardan (A) 0.54 saniyelik bir kesitten, (T) ise 0.48 saniyelik bir kesitten oluşmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere uygulamalı söylem çözümlenmesi çalışmalarında her araştırmacı kendi araştırması için uygun gördüğü transkripsiyon işaretlerini kullanmaktadır. İşaretler bu tip çalışmalarda her ne kadar benzese de henüz bu konuda bir kesinlik sağlanmamıştır. Bu çalışmada kullanılan işaretler ve anlamları şunlardır:

Konuşma kutularından önce video kesitin kopyalandığı program yazılır. 'Konuşma Ortamı' (konuşmaların nasıl bir ortam içinde sürdüğünü belirtir); 'Konuşanlar' (konuşmaların kaç kişi arasında geçtiği); 'Konuşma Konusu' (kesit alındığından dolayı konuşmanın konusu kısaca verilmiştir); 'Konuşma Akışı' (konuşmaların nasıl bir yöntemle yürütüldüğü, bilgilendirme, soru-cevap paslaşması, tanımlama vb.); 'Kaç Saniyelik Film Kesiti' (film kesitinin toplam süresi belirtilmektedir); 'Konuşma Durumu' (konuşan kişilerin nasıl bir durumda konuştuğu, örnek: Oturarak, ayakta vb. gibi) belirtilir.

Transkripsiyon işaretleri:

— *Konuşma kutusu:* Konuşmalar konuşma kutusu içinde verilmiştir.

— *Kişiler:* **X:** (X kişisi anlamındadır), **M:** (Moderatör kişisi)

— *Saniye:* **0.0sn- 0.5sn** gibi konuşma kutusu altında saniye satırı ile hangi saniyeler arası konuşmaların geçtiği verilmektedir.

— *Büyük karakterle yazma:* Vurgulu söylenenler büyük harfle yazılmaktadır; örneğin: 'Ben' gibi.

— *Küçük punto ile yazma:* Eğer kısık sesle belli belirsiz konuşma varsa, normalden küçük puntoyla yazılır.

— *Elastik konuşma:* Konuşmadaki sözcükler uzatılarak yapılıyorsa bunu elastik konuşma denmiştir. Örnek: W-e-i-l, J—a gibi konuşma aralarına tire konularak gösterilmiştir.

Bazı durumlarda 'yaa' şeklinde harf tekrarlanarak da gösterilir.

— *Tarz olarak elastik konuşma:* Eğer kişi yavaş konuşuyorsa iki sözcük arasındaki tek boşluk normalden daha fazla atlanılarak verilir.

— *Susma araları:* Eğer konuşan kişiler susma araları vermişlerse bu aralar parantez içinde kaç saniye olduğu belirtilerek verilir. Örnek: (0.1sn.) gibi.

— *Sözünü bitirmeden kesme:* Eğer konuşan, sözcüğü tam telaffuz etmeden kesmişse ve yeniden aynı sözcüğü tekrar ederek ya da farklı bir sözcükle konuşmasına devam ediyorsa, sözcüğü kestiği yer parantez içinde (-) olarak verilir.

— *Anlaşılmayan konuşmalar:* Parantez içinde anlaşılmayan konuşma gösterilir. Örnek: (anlaşılmaz).

— *Eylemler:* Parantez içinde konuşulurken yapılan eylem açıklanır veya devam eden eylemler ««««« işareti ile verilir.

— *Aynı anda yapılan konuşmalar:* Konuşmalar her bir konuşmacı tek satıra gelecek şekilde alt alta yazılmaya gayret edilmiştir. Aynı anda duyulan konuşmalar daha farklı bir renkle alt alta gelecek şekilde yazılmıştır. Siyah-beyaz yapılan baskılarda farklı renk ayırt edilmediğinden, daha çok açık siyah ve gri arası bir renk ile bunlar fark edilecektir. Farklı renk ile yazılan konuşmalarda ise aynı anda konuşmanın başladığı ve bittiği an görülebilir.

— *Konuşma stratejileri:* Çok bariz anlaşılan ve genel olan, konuşma stratejileri parantez içinde

belirtilmiştir. Ancak bunlar üzerinde fazla durulmamıştır.

3.2. AMAÇ BELİRLENMEDEN YAPILAN ALMANCA VE TÜRKÇE TRANSKRİPSİYON ÖRNEKLERİ

3.2.1. ALMANCA TRANSKRİPSİYON ÖRNEĞİ

(A) 5-9-2007'de Super RTL'de yayınlanan "Voll Total" programı içindeki "Bärbel Live" programından alınmıştır.

— *Konuşma ortamı:* Stüdyo ortamında, kameralar önünde iki kişilik bir konuşmadır. Kamera yüzleri zaman zaman yakından çekmektedir. Konuşmalar kameralar önünde ve stüdyo ortamında gerçekleşir.

— *Konuşanlar:* M: Moderatör, X: bir izleyici

— *Konuşma Konusu:* Kız arkadaşının izini kaybetmiş ve onu yeniden bulmak isteyen X'e M, kız arkadaşını bulduracak sorular sorar.

— *Konuşma Akışı:* Soru-cevap paslaşması ağırlıklıdır.

— *Kaç saniyelik film kesiti:* 54sn. Konuşma kesiti

— *Konuşma Durumu:* M: ve X: ayakta. X eli cebinde, M, X'e bakarak ve bir elinde mikrofonu ona doğru tutarak diğer elini göğüs altında tutarak konuşur. X oturan diğer stüdyo izleyenleri arasındadır ve ayakta durmaktadır.

X: (Kamera önce X'in yüzünü çeker. Kısaca gülümsemektedir, aynı zamanda dinler.)

M: Wir kümmern uns jetzt UM deine Freundin, sag mir mal (kamera her iki kişiyi gösterir) warum ist sie weg?

0.0sn -0.2sn

X: (Yere bakarak konuşmaya başlar) Ja. Keine Ahnung die heißt Nicole (kamera sadece X'i gösterir) (kafasını saçını arkaya atacak şekilde sallar ve stüdyoya doğru bakarak konuşur) und vor drei Jahren habe ich sie das letzte Mal wieder gesehen.

M: Hmm, hm (X'i anladığını ve devam anlatmasını istediğini belirten sestir)

0.3sn-0.7sn

X: Und da ist sie mir ziemlich NA(kafasını vurguda hafif öne sallar)hegegangen. Und ich hatte auch keine (M'ye bakarak konuşur) Möglichkeit (susar)

M: (araya konuşur, aynı anda konuşurlar) Warum?

X: (soruyu yere bakarak yanıtlar) Ja, warum, weil wir ziemlich nah (1sn) und eng miteinander befreundet waren (kafasını yavaş yavaş kaldırarak) und von einem Tag auf den anderen war sie weg. (söyleyeceklerim bitti der gibi M'ye bakarak konuşmasını bitirir)

0.7sn-0.15sn

(Kamera stüdyonun bir kısmını geniş açıdan çeker)

M: Ich kann dir sagen ähm (hafifce tüm vücuduyla stüdyoya döner ve kameraya bakarak) es hat (1s) (X'e dönerek ve omzunu yukarı çekerek) nicht funktioniert ne

X: (kamera yine X'in yüzünü yakından çeker. M'ye bakar ve onu dinler) Hm (Hafif tebessüm ederek, ne yapalım olmadıysa der gibi bir ifadeyle)

0.15sn-0.20sn

M: (gerekçe ile açıklar) (X ciddi şekilde dinlemektedir) W-e-i-l wir da genau so gegen die Wände gelaufen sind äh wie du. (Kamera her iki konuşmacıyı çeker. M stüdyodaki başka kameraya bakarak konuşmaya devam eder) Aber ich möchte eigentlich dich noch mal bitten, dass du in die Kamera fünf (kamera X'in yüzünü yakından çeker. X gülümsemekte ve stüdyoya bakmaktadır) vielleicht'nen Auf sagen machst (X güler) noch mal so die Details, die du weißt (Kamera her iki konuşmacıyı ve stüdyonun bir kısmını gösterir. M beş numaralı kameraya bakarak konuşmaktadır) und ä-h du weißt ja MIL-Lionen sehen diese ShOW (X'e bakar. Her ikisinin de eli cebindedir) und ä-h dann ruft bestimmt jemand an und wir kommen dann weiter. (Kamera X'in yüzünü çeker. X anladım der gibi hafif tebessümle M'yi dinler)

0.20sn-0.35sn

X: Ja, ich such die Nicole sie ist 22, (kafasını hafif arkaya doğru sallayarak saçını geriye atmak ister. Kameraya bakmaktadır) hat in Bonn gewohnt. (1sn) (Kafasını hafif kaldırarak ve kameraya bakarak konuşmaya devam eder.) Würd' mich mit Sicherheit erkennen, wenn sie mich jetzt sieht. Ja (1sn), (hafif omzunu çekerek ve kısaca M'ye bir bakış atar) was soll ich sagen?

M: (konuşma boşluğundan yararlanarak konuşur) Haar Farbe? Größe?

X: (tekrar kameraya bakarak) Punkt.

0.36sn-45sn

X: J--a

M:(aynı anda konuşur anlaşılmaz)

X: Ich hab gehört sie hat jetzt blaue Haare, war früher blond war danach braun (kaşlarını zaman zaman kaldırarak ve kafa sallayarak) ich hab' keine Ahnung. Ich weiß es nicht!

M: Hm, hm. (aynı anda konuşurlar) Hat Kinder, verheiratet?

X: (kamera yine konuşmacıları, stüdyonun bir kısmını çekmektedir) Ist relativ groß, schlang (1sn)

M: Hmm, hm

X: So viel ich weiß, weder verheiratet noch Kinder.

M: OK. (kamera X'in yüzünü çeker)

0.45sn-0.54sn

3.2.2. TÜRKÇE TRANSKRİPSİYON ÖRNEĞİ

(T) 5.9.2007’de Cine 5’te tekrar yayınlanan “Konuşan kafalar” adlı programdan alınmıştır.

—*Konuşma ortamı:* Beş konuşan kişi stüdyoda yuvarlak bir masa etrafında oturmuşlardır. Stüdyo’da izleyiciler vardır. Kamera konuşan kişileri belden yukarı çekmektedir.

—*Konuşanlar:* Bu kesitte en çok iki kişi konuşmaktadır. M: (Moderatör) ve X: (bir konuk). Y: (Yuvarlak masa etrafındaki diğer davetliler) arada sırada gülmelerle veya düşüncelerini belirtecek şekilde araya konuşabilmektedir.

—*Konuşma Konusu :* Konu, konuklara bağlı olarak değişebilmektedir. Genelde serbesttir. Ancak 0.48sn. Kesitte konu X:’in kişisel duruşu ile ilgilidir. Saçları ve tarzı konuşulmaktadır.

—*Kaç saniyelik kesit:* 0.48sn. kesit.

—*Konuşma durumu:* Konuşmacılar bir masa etrafında oturduklarından, kamera M’yi arkadan X’i ise önden çeker. Bu sırada stüdyo izleyicilerinden bir kısmı arkada görülmektedir. M’nin konuşması ile birlikte kamera yuvarlak masayı, oturanları ve stüdyonun büyük bir bölümünü, izleyenleri de dâhil olacak şekilde çeker ve giderek M’nin yüzüne odaklanır.

M: (X’e bakarak) Ben seni Her gördüğümde (her iki el hareketi ile kafasından aşağıya doğru eylem yapar)saçların böyle bir ÖNde, (elleri yukarıdan aşağıya doğru eylemi iki kez daha yaparak) böyle bir dağınık. (Kameraya bakar) Böyle biR yani hayat dünya umurumda değil.(Kamera X’i çok yakından kolyesinden çekerek giderek yüzüne odaklanır) A--a ben çok hani falan böyle bir durumun var yani.

Y: (arka fon dan gülümseme sesleri gelir)

X: (X gülümseyerek dinlemekte ve döner koltukta hafifçe sağa sola sallanmaktadır. Mikrofona eğilir) Ben çok? (Ne demek istedin der gibi gülümseyerek bir kafa hareketi yapar ve geriye yaslanarak M’ye bakar)

M: Hani ben (-) Ben çok C-O-O-l yani böyle. Çok Şe-y

X: ben çok C-O-O-L

M: (bedenine yatay, yana doğru elleri açık bir hareket yaparak) ah çok da umursamıyorum falan gibi biR hava (el içi aşağı gelecek şekilde parmaklarını açarak, X’e doğru) sezinliyorum sende. (Kamera diğer iki konuğu gösterir bir tanesi fincandan bir şey yudumlar, sonra kamera X’i çeker) Bunun nedeni nedir acaba? (1sn)

0.00sn-0.21sn

M: (X ağzı konuşmaya açık düşünerek ve yukarı bakarak bekler Y konuşmaya devam eder) Biraz böyle 70’ler havası sezinliyorum yani.

X: E- evet SEVdiğim bir dönem olmakla birlikte doğru da bir şey de seziyorsun. Çok da umursamıyorum herhalde o (umursamaz bir kafa sallayışıyla susar) yüzden de (1sn)

M: Yani umursamıyorum dediğin hayatı mı

X: böyle yani saç-ı baş-ı falan vesaireyi

0.21sn-0.35sn

M: H-M Ama sana yakışıyor biliYOR MUsun dağınık olmak.

X: Teşek-kür ederim.

Y: Bence de yakışıyor.

X: E- eh (gülme sesi)

M: (Kamera M'yi çeker. M kameraya bakarak ve gülümseyerek) İlk kez bir kadına böyle bir şey söyledim yalnız. (Konuklarına bakar)

0.35sn-40sn

X,Y ve diğerleri: (arka fondan gülümseme sesleri duyulur)

M: Sana dağınık olmak yakışıyor. (Önce stüdyo izleyenlerine döner sonra X'e gülerek)

X: (kamera X'i gösterir)Bana da ilk kez, bana da ilk kez söyledin genelde (her iki elini kafasından aşağıya tutarak iki eliyle hareketle gösterir. M'nin önceki el hareketini kısa ve özensiz taklit eder) HÖ—Ö (M'ye gülerek bakarak) falan diye

M: (sakin konuşarak) Yok Yo-k o havayı taşıyorsun gerçekten.

0.41sn- 0.48sn

3.2.3. (A) VE (T)'NİN DEĞERLENDİRMESİ:

Yukarıdaki Almanca ve Türkçe örneklerde çalışma amacı belirlenmeden kullanılan bir transkripsiyon söz konusudur. Her iki örnekte de ses ve görüntüye dair, hatta kameranın odaklanması, kişilerin tutumu ve hareketleri mümkün olduğu ölçüde verilmeye çalışılmıştır. Ancak yine de transkripsiyonda görsel-işitsel tüm ayrıntıların verilemediği de bir gerçektir. Tüm ayrıntıların verildiği düşünülse dahi, çalışma amacının belirtilmediği bir transkripsiyonda, konuşma akışının zor anlaşıldığı gözlenmektedir.

3.3. AMAÇ BELİRLENEREK YAPILAN ALMANCA VE TÜRKÇE TRANSKRİPSİYON ÖRNEKLERİ

Her iki (A ve T) örnekte de amaç konuşma akışının tespit edilmesidir. Yani konuşma sırası, araya konuşmalar, aynı anda konuşmalar ve diğerlerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda her eylem belirtmeye çalışılmıştır. Kameranın odaklandığı yerler ve konuşma stratejilerine değinilmemiştir.

X: (M'yi dinier.)

M: Wir kümmern uns jetzt UM deine Freundin, sag mir mal warum ist sie weg?

0.0sn -0.2sn

X: Ja. Keine Ahnung die heißt Nicole und vor drei Jahren habe ich sie das letzte Mal wieder gesehen.

M: Hmm, hm

0.3sn-0.7sn

X: Und da ist sie mir ziemlich NAhegegangen. Und ich hatte auch keine Möglichkeit

M: Warum?

X: Ja, warum, weil wir ziemlich nah (1sn) und eng miteinander befreundet waren und von einem Tag auf den anderen war sie weg.

0.7sn-0.15sn

M: Ich kann dir sagen ähm es hat (1s) nicht funktioniert ne

X: Hm

0.15sn-0.20sn

M: W-e-i-l wir da genau so gegen die Wände gelaufen sind äh wie du. Aber ich möchte eigentlich dich noch mal bitten, dass du in die Kamera fünf vielleicht nen Aufnahmen machst. Noch mal so die Details, die du weißt und ä-h du weißt ja MIL-Lionen sehen diese ShOW und ä-h dann ruft bestimmt jemand an und wir kommen dann weiter.

0.20sn-0.35sn

X: Ja, ich such die Nicole sie ist 22, hat in Bonn gewohnt. (1sn) Würd' mich mit Sicherheit erkennen, wenn sie mich jetzt sieht. Ja (1sn). Was soll ich sagen?

M: Haar Farbe? Größe?

X: Punkt.

0.36sn-45sn

X: J--a

M:(aynı anda konuşur anlaşılmaz)

X: Ich hab gehört sie hat jetzt blaue Haare, war früher blond war danach braun ich hab' keine Ahnung. Ich weiß es nicht!

M: Hm, hm. Hat Kinder, verheiratet?

X: Ist relativ groß. schlang (1sn)

M: Hmm, hm

X: So viel ich weiß, weder verheiratet noch Kinder.

M: OK.

0.45sn-0.54sn

3.3.1. ALMANCA TRANSKRİPSİYON ÖRNEĞİ

Konuşma ortamı, Konuşanlar, Konuşma Konusu, Konuşma Akışı, Kaç saniyelik film kesiti, Konuşma Durumu 4.2.1.'deki gibidir.

3.3.2. TÜRKÇE TRANSKRİPSİYON ÖRNEĞİ

Konuşma ortamı, Konuşanlar, Konuşma Konusu, Konuşma Akışı, Kaç saniyelik film kesiti, Konuşma Durumu 4.2.2.'deki gibidir.

M: (X'e bakarak) Ben seni Her gördüğümde (her iki eliyle harek yaparak) saçların böyle bir ÖNde, «««« böyle bir dağınık. Böyle biR yani hayat dünya umurumda değil. A--a ben çok hani falan böyle bir durumun var yani.

Y: (arka fondan gülümseme sesleri gelir)

X: Ben çok?

M: Hani ben (-) Ben çok C-O-O-l yani böyle. Çok Şe-y

X: ben çok C-O-O-L

M: Ah çok da umursamıyorum falan gibi biR hava «««« sezinliyorum sende. Bunun nedeni nedir acaba? (1sn)

0.00sn-0.21sn

M: Biraz böyle 70'ler havası sezinliyorum yani.

X: E- evet SEVDiğim bir dönem olmakla birlikte doğru da bir şey de seziyorsun. Çok da umursamıyorum herhalde o yüzden de (1sn)

M: Yani umursamıyorum dediğin hayatı mı

X: böyle yani saç-ı baş-ı falan vesaireyi

0.21sn-0.35sn

M: H-M Ama sana yakışıyor biliYOR MUsun dağınık olmak.

X: Teşek-kür ederim.

Y: Bence de yakışıyor.

X: E- eh (gülme sesi)

M: İlk kez bir kadına böyle bir şey söyledim yalnız.

0.35sn-40sn

X,Y ve diğerleri: (arka fondan gülümseme sesleri duyulur)

M: Sana dağınık olmak yakışıyor.

X: Bana da ilk kez, bana da ilk kez söyledin genelde (M'yi taklit eder) ««««

HÖ—Ö falan diye

M: (sakin konuşarak) Yok Yo-k o havayı taşıyorsun gerçekten.

0.41sn- 0.48sn

3.3.3. (A) VE (T)'NİN DEĞERLENDİRMESİ:

Yukarıdaki Almanca ve Türkçe örneklerde basit bir çalışma amacı belirlenmiştir. Konuşma akışının tespit edilmesi ve aynı anda yapılan konuşmalar ortaya konularak, transkripsiyon aracının uygulanabilirliği ve gerçek konuşmaları yeniden gerçekleştirmedeki rolü ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Her iki Almanca ve Türkçe örnekte de video kayıttan transkripsiyona aktarmada kameranın odaklanmaları, kişilerin tutumu ve hareketleri verilmemiştir. Transkripsiyon sadece sözlü konuşmaların ağırlıklı olduğu ve bariz eylemlere dönük yapılmıştır. Çünkü amaç, sözlü konuşmaların tümünün ve sözsüz eylemlerin en bariz olanlarının konuşma akışında gösterilmesi ve aynı anda yapılan konuşmaların anlaşılabilirliğidir. Sonuç olarak transkripsiyon aracının kullanılmasında en başarılı sayılabilecek çalışmaların daha çok sözlü dilin söylemlerinin (sözcüklerinin) araştırılmasına dönük olduğu söylenebilir: Sözlü dilin başlangıç ve bitirme işaretlerinin tespiti; argüman kullanımlarını başlatan sözcüklerin tespiti gibi bir dizi çalışma yürütülebilir. Sözsüz eylemlerinse, örneklerden de anlaşıldığı üzere, tam olarak transkripsiyonda gösterilmesi zahmetli ve zordur. Ayrıca fazla olması sözlü dilin akışının takip edilmesini de güçleştirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada ortaya konulan araştırmalar ve düşünceler neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: II.0.'da "Sözlü Ve Sözsüz Konuşmaların Söylem Çözümlemesinde Genel Sayılabilecek Kıstasların Konu ve Çalışma Amaçlarına Göre Sınıflandırılması" isimli başlıkta bu çalışmalarda gündeme gelebilecek en temel konu ve düşünceler derlenmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere birçok çalışma amacı olabilir. Ancak amaç belirlenmeden yapılan (3.2.1. ve 3.2.2.'de Almanca ve Türkçe'de olduğu gibi)

transkripsiyonlarda karmaşıklık vardır ve konuşma akışı, fazla ek bilgi nedeniyle (hareketleri, kamerayı ve stratejiyi gösteren) takip edilmekte zorlanmaktadır. Söz ve eylemlerin birlikte gösterilmesinde her ne kadar çabalanmış olsa da yine küçük detaylar ve her türlü kamera hareketlerinin gösterilememiş olduğunu da unutulmamalıdır. Eğer bunların da yazıya dökülmesi mümkün olsaydı, araştırma daha da içinden çıkılmaz hal alırdı. Buradan transkripsiyonda her türlü detayın yazılmayacağı ve yazılmaması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira yazılması halinde hem transkripsiyonun uygulanması zorlaştırır, hem de gereksiz ve amaçsız yazılmalar çalışmayı olumsuz etkiler.

3.3.1. ve 3.3.2. Almanca ve Türkçe aynı örnekte, belli bir çalışma amacı dâhilinde yapılan transkripsiyon, 3.2.1. ve 3.2.2.'de uygulanmış transkripsiyona göre daha anlaşılır ve sonuç veren bir inceleme olmuştur. Konuşmaların akışı da daha zahmetsizce ve net anlaşılır. Bunda çalışma amacının belirtilmesindeki pay elbette vardır. Kamera odaklanmaları, detaylı vücut hareketleri ve stratejiler, çalışma amacına bağlı olarak dikkate alınmamıştır. Konuşma paslaşmaları, söz kesmeler, tonlamalar, aynı anda konuşmalar birlikte verilerek, o ortamda geçen konuşmalar (konuşma akışı şeklinde) yazıya dökülmüştür. Amacın kesinleştirilmesinin, transkripsiyon yönteminin uygulanabilirliği açısından, bu tip çalışmalarda son derece önemli olduğu gözlenmiştir.

Uygulamalı söylem analizine bağlı transkripsiyon aracının kullanılmasındaki amaç doğal ortama en yakın bir ortamı oluşturmak ve burada geçen her türlü (akla gelebilecek her şeyi saptamak ve transkripte etmek) sözlü ve sözsüz iletişimsel eylemlerin saptanmasıdır. Bununla birlikte, genel bir amaçtan hareket edilmesinin, transkripsiyon aracının bu ortamı yeniden oluşturmadaki payının düşük olduğunu ve araştırmayı zorladığını görmekteyiz (bkz. 3.2.1. ve 3.2.2. örnekler). Ancak çalışma amacının ortaya

konulmasının (bkz. 3.3.1. ve 3.3.2. örnekler) ve gereksiz detayların transkripsiyonda gösterilmemesinin konuşma akışını ve konuşma söylemlerini daha incelenebilir yaptığı söylenilebilir. Bu durumda söyle bir çıkarımda bulunmak mümkündür: Transkripsiyon aracının tüm eylemleri (vücut hareketleri ve mimikler de dahil), her türlü kamera hareketlerini ve tüm stratejileri göstermedeki payı düşük, fakat her türlü sözlü ifadelerin akışının incelenmesindeki payı yüksektir.

Çalışma amacına bağlı bir takım temel sayılabilecek kıstaslar ve bunların, ne derecede transkripsiyon aracında gösterilebileceği (italik yazı karakterleri ile ve 1-, 2- gibi maddelerle başlık II.0'de) verilmiştir. Bu çalışmaya bağlı yapılan çıkarıma göre, en uygun transkripsiyon uygulamasının «B» maddesinde yer alan kıstaslara bağlı çalışmalarda gerçekleştirilebileceği söylenebilir. Yani, uygulamalı söylem çalışmaları kuramında kullanılan transkripsiyon aracının uygulanabilirliği bakımından, sözlü dilin ağırlıklı olduğu ve konuşma akışının (sequenz) verildiği durumlar daha verimlidir.

KAYNAKÇA

- BERK, Özlem: (2005), **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi**, İstanbul.
- BRÜNNER, Gisela: Reinhard FIEHLER ve Walther KIND (Hrsg.): (2002), **Angewandte Diskursforschung Band I- Grundlagen und Beispielanalysen**, internet adresi: <http://www.verlag-gesprächsforschung.de>, erişim tarihi 2003
- BRÜNNER, Gisela ve Reinhard FIEHLER: (2003), "Linguistische Untersuchungen zur Wirtschaftskommunikation", **Sprachreport** 3/1998a, internet adresi <http://www.ids-mannheim.de>, erişim tarihi 2003
- BUßMANN, Hardmund: (1990), **Lexikon der Sprachwissenschaft**, 2. Auflage, Kröner, Stuttgart.
- DEMİRCAN, Ömer: (2000), **İletişim ve Dil Devrimi**, Yayılım Matbaası, İstanbul.
- ERÇÖÇEN, Olcay: (2005), **Tartışma Kültürünün Karşılaştırılması Açısından Uzmanların Katıldığı Türkçe ve Almanca Talkshow Programları**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları, Alman Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- FIEHLER, Reinhard: (2002), "Kann man Kommunikation Lehren?", Gisela Brüner/ Reinhard Fiehler/ Walther Kindt (Hrsg.): **Angewandte Diskursforschung Band 2- Methode und Anwendungsgebiete**, internet adresi <http://www.Verlag-gesprächsforschung.de>, erişim tarihi 2003.
- GÜNAY, V. Doğan: (2004), **Dil ve İletişim, Multilingual**, İstanbul.
- HESS, Andre: (2007), "Nonverbale Handlungen", internet adresi http://www.uni-postdam.de/u/slavistik/vc/r/Imprecht/textling/arb_stud/hs99/hess/arb_00_hess.htm, erişim tarihi 14.8.2007:
- ILMES- Internet-Lexikon der Methoden der empirischen Sozialforschung: (2007) "Konversationsanalyse", internet adresi http://www.lrz-muenchen.de/~wlm/ilm_k9.htm, erişim tarihi 28.8.2007
- KOCAMAN, Ahmet:(1998), "Söylem Çalışmaları ve Türkçe Öğretimi", Kamile İmer ve Leyla Subaşı Uzun, **Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını-Doğan Aksan Armağanı**, 366, Ankara, s.101-105
- MUTLU, Erol: (1998), **İletişim Sözlüğü**, Ark, Ankara.
- SCHANK, Gerd: **Untersuchungen zum Ablauf natürlicher Dialoge**, 1.Auflage, München, Max Huber Verlag, 1981
- SCHNEIDER, Wolfgang: (2/2001) "«Ton und Text» - Ein Tonwiedergabe-Programm für Transkribenten", Arnulf Deppermann, Martin Hartung (Edit.): **Online Zeitschrift zur verbalen Interaktion**, , internet adresi <http://www.gesspraechsforschung-ozs.de>, erişim tarihi 2003.
- SELTING, Margret ve Elisabeth COUPER-KUHLEN: (1/2000) "Argumente für die Entwicklung einer interaktionalen Linguistik", Arnulf

Deppermann, Martin Hartung (Edit.): **Gesprächsforschung-Online Zeitschrift zur verbalen Interaktion**, internet adresi <http://www.gespraechsforschung-ozs.de>, erişim tarihi 2003.

STEIGER, Kertsin: (2001) "Evoziere als rhetorisches Verfahren in beratenden Interaktionen. Gesprächsanalytische Untersuchung der Sendung 'Lämmle Live'", Arnulf Deppermann, Arnulf ve Martin Hartung (Edit.): **Gesprächsforschung Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion**, internet adresi <http://www.gespraechsforschung-ozs.de>, erişim tarihi temmuz 2003

VARDAR, Berke:1998, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, ABC, İstanbul.

TV PROGRAMLARI KAYNAKÇASI

KONUŞAN KAFALAR: Cine 5, tekrar yayın, program tarihi 5.9.2007, saat 23:45 (Tr).

VOLL TOTAL, Super RTL, içinde yer alan Bärbel Live programı, program tarihi 5.9.2007, saat 22:30 (De).